

Michał Łuczyński

Jak miała na imię żona Mieszka I? : jeszcze raz o problemie: „Dobrawa” czy „Dąbrówka”

Prace Językoznawcze 18/2, 119-137

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Michał Łuczyński
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
e-mail: michal.luczynski@uj.edu.pl

Jak miała na imię żona Mieszka I? (jeszcze raz o problemie: „Dobrawa” czy „Dąbrówka”)

**What was Mieszko's I wife's first name?
(one more voice on the choice between „Dobrawa” and „Dąbrówka”)**

The aim of the article is to overview state of the art research on the question of Mieszko's I first Christian wife's name, usually reconstructed as *Dobrawa* or *Dąbrówka*, and to present the results of a *micro-philological analysis of the Latinised forms of the name*.

Słowa klucze: antroponimia słowiańska, imiona żeńskie, Piastowie, historia Polski, chrzest Polski

Key words: Slavic anthroponymy, female names, the Piast dynasty, history of Poland, baptism of Poland

Imię żyjącej w latach ok. 930–977 czeskiej księżnej z rodu Przemyślidów, pierwszej chrześcijańskiej żony Mieszka I (?–992), od dawna stanowi przedmiot dyskusji zarówno historyków, jak i filologów. Próbę rozwiązania tej „zagadki” podejmowali w Polsce m.in. tacy badacze jak Tadeusz Lehr-Spławiński (1932), Stanisław Urbańczyk (1952), Stanisław Rospond (1955) czy Andrzej Bańkowski (1989). Ostatnio do zagadnienia powrócili historyk Piotr Nowak (2012) oraz onomasta Władysław Makarski (2008), obydwaj opowiadający się za wersją „Dąbrówka” (zawierającą nosowe *a*). Interpretacja ta na stałe zadomowiła się w literaturze naukowej poświęconej wczesnopiastowskiej antroponimii. Budzi ona jednak poważne wątpliwości, dlatego odpowiedź na pytanie: „Dobrawa czy Dąbrówka” wydaje się wciąż aktualnym problemem badawczym.

W kwestii rekonstrukcji właściwego imienia księżnej w literaturze zagadnienia wyklarowały się dwa zasadnicze stanowiska. Pierwsze delatynizuje istniejące zapisy w postaci **Dobrawa* (jego zwolennikami byli m.in. Franz Miklosich, Aleksander Brückner, Karol Buczek, Jan Otrębski, Kazimierz

Tymieniecki, Gerard Labuda, Stanisław Rospond, Maria Karpluk, Andrzej Bańkowski). Drugie repolonizuje je jako **Dąbrowal**/*Dąbrówka* (Tadeusz Lehr-Spławiński, Witold Taszycki, Stanisław Urbańczyk, Władysław Markarski i in.)¹. Różnice te wynikają z niejednoznaczności pierwszych zapisów, wśród których znajdują się m.in. następujące nazwy substytucyjne (w kolejności chronologicznej): śr.-łac. *Dobrau(u)a* (Thietmar, pocz. XI w.), *Dobrowca/Dubrovca* (rkp. Zamoyskich kroniki Galla Anonima, przed 1117 r. /kopia z ok. poł. XIV w./; Rocznik Traski), *Dubrovka* (Rocznik świętokrzyski dawny, przed 1166 r.; Rocznik kapituły krakowskiej, przed 1266 r.), *Dubro- uca* (Kronika Wincentego Kadłubka), *Dobrouta* (Rocznik śląski kompilowany, ok. 1240–1253), *Dobrochna* (Kronika Wielkopolska; Rocznik Sędziwoja), *Dambrouca/Dambrovka* (Rocznik kapituły poznańskiej, druga poł. XIII w.), *Dambrovca* (roczniki Kamieniecki; Wielkopolski; Miechowski, XIV w.), *Dabrovca* (Rocznik Miechowski), *Dambrovca* (Kronika Mierzwy, pocz. XIV w.; rkp. heilsberski Kroniki Galla Anonima, 1450–1471), *Dombrowka* (Rocznik świętokrzyski nowszy) i in. (odpowiedni materiał zawiera m.in. SSNO I, 464–465, 486).

Trudności z ustaleniem właściwej formy imienia na podstawie jego zlatynizowanych postaci wiążą się z występowaniem grafemów *lol*, *lul* i digrafu *lam* w różnych źródłach rękopiśmiennych, co powoduje możliwość ich dwojakiego objaśniania: jako oddających imię **Dobraw(k)a* (tj. z samogłoską **o*) lub **Dąbro/awa* (z **a* nosowym, por. zwłaszcza dwuznak *lam*, w grafii łacińskiej oznaczający najczęściej nosówkę, choć nie jest to reguła, por. niżej). Wydaje się, iż problem ten domaga się szczegółowego wyjaśnienia na gruncie grafii łacińskiej, w czym należy zgodzić się z krytycznie oceniającym stan badań Stanisławem Urbańczykiem, analiza transkrypcji poświadczonych zapisów posługująca się wyłącznie grafia złożoną źródeł staropolskich (do czego skłaniał się ten autor) nie wyczerpuje jednak wszystkich możliwości interpretacyjnych. Dotychczasowe podejście w tej mierze dość dobrze oddaje opinia S. Urbańczyka, który pisał:

Imię, o które nam chodzi, pisano rozmaicie: *Dubravka*, *Dubrovka*, *Dambrowka*, *Danbrowka*, *Dabrowka*, *Dombrowka*, *Dobravka*, *Dobrovka*, *Dobrochna*. Że zapisy *Dambrowka*, *Danbrowka* i *Dabrowka* należy czytać Dąbrówka, tego nikt nie podawał w wątpliwość. Zdawało się, że nie może podlegać wątpliwości także zapis *Dombrowka*, aż dopiero prof. Otrębski dostrzegł w nim rzecz zaskakującą staropolskiego filologa: „Postać *Dombrowka* to nic innego jak postać *Dobrowka*, pomnożona o *m* pod wpływem

¹ Podstawowe znaczenie mają artykuły: Lehr-Spławiński 1932; Taszycki 1945; Otrębski 1947 i Urbańczyk 1952 (tamże m.in. zgromadzony materiał nazewniczy i szczegółowa bibliografia). Aktualny stan badań nad omawianym imieniem referuje m.in. Nowak 2012.

postaci, pisanej *Dambrowka*” (s. 4). Trudno uznać takie „mnożenie”. Wystarczy się przyjrzeć staropolskim zwyczajom ortograficznym (Urbańczyk 1952: 65).

W innym miejscu stwierdzał on zaś:

Jak wiadomo, stoją w ostrym do siebie przeciwieństwie dwa poglądy: tradycyjny, opowiadający się za *Dąbrówką*, i nowatorski, broniący formy *Dobrawa*. Drugi kierunek [...] powołuje się na świadectwo Tietmara i na zapisy niektórych polskich źródeł, gdzie wyraźnie w spornym miejscu imienia widzimy literę *o*. Badania muszą więc z jednej strony uwzględnić staropolską ortografię, z drugiej zająć się oceną źródeł. Dotąd nie poświęcono należytej uwagi żadnemu z tych zagadnień (Urbańczyk 1952: 65).

Przede wszystkim należy podkreślić, iż w dotychczasowych badaniach zbyt małą wagę przywiązywano do zagadnienia prawidłowo przeprowadzonej delatynizacji łacińskich zapisów z uwzględnieniem chronologicznego i geograficznego zróżnicowania zwyczajów substytucyjnych łaciny wczesnośredniowiecznej. Dość jednostronnie zastosowano metodę substytucyjną w analizie lingwistycznej (odwołując się wyłącznie do staropolskiej grafii złożonej), co spowodowało takie, a nie inne ukierunkowanie studiów nad tym antroponimem.

Znalazło to odzwierciedlenie m.in. w następującej wypowiedzi T. Lehra-Spławińskiego: „Wszystkie najstarsze źródła historyczne z w. XII–XIII, tak polskie jak czeskie, podają zgodnie imię to w formie dowodzącej, że brzmiało ono po polsku *Dąbrówka*, a po czesku *Dubravka*” (Lehr-Spławiński 1932: 105; 1961: 96). Stosownie do tej hipotezy badacz argumentuje:

A mianowicie Kronika Galla nazywa żonę Mieszka: *Dubrovca* (rękopis Zamojski) lub *Dambrovca* (rp. Hejlsberski); Kronika mistrza Wincentego: *Dubrouca*; Kronika Mierzwy: *Dambrovca*; Rocznik Świętokrzyski (dawny) *Dubravka*, Rocznik kamieniecki – *Dambrovca*, Rocznik kapitulny krakowski – *Dubrouca*, Rocznik wielkopolski – *Dambrovca*, Rocznik krakowski krótki – *Dubrovca*, Rocznik Wielkopolski – *Dambrovca*, Rocznik krakowski krótki – *Dubrovca*, Rocznik małopolski – *Dubrovca*, Rocznik miechowski – *Dambrovca*.

W zgodzie z tymi głównymi źródłami polskimi pozostaje pisownia tego imienia w najstarszym źródle czeskim, w Kronice Czechów Košmy: *Dubrauca*, *Dubrawka*. Formy z *o* w pierwszej głosce pojawiają się na gruncie polskim najwcześniej w Kronice Boguchwała (poł. w. XIII): *Dobrochna*, w Roczniku Traski – *Dobrovca* i w Roczniku Sędziwoja – *Dobrochna*, tj. w źródłach bądź co bądź późniejszych i o podrzędniejszym znaczeniu. Powstanie tych form przypisać należy bez wątpienia ulubionej przez pisarzy średniowiecznych etymologii ludowej, którą wówczas wprowadzano prawie zawsze, jeśli jakieś imiona czy nazwy przestawały być bezpośrednio zrozumiałe dla mówiących [...]” (tamże).

W zgodzie z nim G. Labuda stwierdza, że analiza materiału antroponimicznego świadczy, że „co najmniej do schyłku XIII w. formą obowiązującą w piśmiennictwie historycznym była wersja: *Dubrowka*”. Historyk dzieli

zapisy imienia na „najstarsze: *Dubrauca* (X–XIII w.) proveniencji polsko-czeskiej i młodsze proveniencji polskiej: *Dobrouca*, *Dobrochna* (XII w.) obok: *Dambrovca* (XIV–XV w.), przy czym ta ostatnia wersja z pewnością powstała pod wpływem zapisu *Dubrouca*, przy pojmowaniu litery: *u* jako *q*” (Labuda 1992: 271).

Aktualny stan badań nad omawianym antroponimem dowodzi potrzeby nie tylko chronologicznej stratyfikacji istniejących form łacińskich imienia (na co zwrócił uwagę m.in. G. Labuda), lecz również klasyfikacji genetycznej dostępnego materiału. Jak bowiem zauważyła (Borawska 1972: 47): „Najstarsze przekazy imienia *Dąbrówki*, powstałe w XI–XII w., ze względu na swą proveniencję tworzą trzy grupy: saską (1), czeską (2) i polską (3)”. Wydaje się, iż fakt ten nie został w dostatecznym stopniu uwzględniony przez filologów, przez co dyskusja naukowa utknęła na etapie rozpatrywania ogółu zapisów w oderwaniu od chronologicznych i geograficznych uwarunkowań powstania odnośnych wariantów graficznych antroponimu.

Dla dalszych studiów perspektywiczne wydają się zwłaszcza uwagi S. Urbańczyka, który, choć opowiedział się za wersją „*Dąbrówka*” interesującego tu nas imienia, przyznawał, że: „Jedynie zbadanie genezy zaginionego krakowskiego rocznika może rzucić światło na właściwy sens zapisów «*Dubrowka*» [...]”, zastrzegł przy tym: „byle (historycy) interpretację ortografii pozostawili językoznawcom-filologom” (Urbańczyk 1952: 71). W kontekście nowszych badań konieczność aplikacji ścisłej metody substytucyjnej w analizie tego imienia była jak dotąd pomijana na korzyść odczytu transliteracyjnego.

Na podkreślenie zasługują również przypomniane niedawno i wciągnięte do dyskusji nad „*Dobrawą-Dąbrówką*” przez P. Nowaka rezultaty badań ściśle historycznych, dotyczących filiacji rękopisów najstarszych roczników staropolskich rejestrujących współczesne Thietmarowi notacje imienia. Zawierały je prawdopodobnie *Annales regni Polonorum deperditi* (z pocz. XI w.): ***Dubrouka*, a także zaginiony rocznik polski z ok. 1038–1039 r.: ***Dubrauca* (Nowak 2012: 542).

W dalszych rozważaniach należy zatem pozostać przy źródłach chronologicznie najwcześniejszych, pochodzących z XI–XII w., i uwzględniać przede wszystkim zapisy łac. *Dobrava*, *Dubrovka* i *Dubravca*. Jak należy je interpretować?

Oboczność *o* : *u* w I sylabie wyrazu odczytywano na ogół jako niezgodność zapisów Thietmara i pozostałych źródeł. Upatrywano w niej dowodu na błąd popełniony przez niemieckiego autora. S. Rospond (1955: 181) trafnie zauważył, iż badacze przedłożyli zapisy źródeł polsko-czeskich z XIV–XV w.

nad pierwszy poświadczony zapis imienia z dzieła Thietmara, odmówiwszy saskiemu kronikarzowi wiarygodności jako cudzoziemcowi i uznawszy arbitralnie, iż etymologizował on w duchu etymologii średniowiecznej (przypomnijmy: Thietmar objaśniał imię czeskiej księżniczki jako *Bona*, tj. ‘dobra’). W. Makarski (2008: 76) przypomina w podobnym kontekście opinię T. Lehra-Spławińskiego, iż:

słyszac nie bardzo dla siebie zrozumiale imię czeskie *Dubrava* (czy *Dubravka*), mógł [Thietmar – uzup. M.L.] je bardzo łatwo skojarzyć z tak pospolitym u Słowian a podobnie brzmiącym rdzeniem *dobr-* i odpowiednio do tak uzyskanego wyjaśnienia znaczeniowego zmienić nieświadomie formę jego na całkiem zrozumiałą i etymologicznie nieodosobnioną: *Dobrava* [...]” (Lehr-Spławiński 1932: 107).

Twierdzenie, jakoby autor *Thietmari merseburgensis episcopi chronicon* nie potrafił prawidłowo rozpoznać słowiańskiego nosowego *a*, nie znajduje jednak oparcia w materiale onomastycznym zawartym na kartach tego dzieła. S. Rospond zauważa m.in., że dla X–XI w. u kronikarzy niemieckich istnieje bogaty materiał nazewniczy, dokumentujący niemal regularne znakowanie słowiańskiego *-ę-* przez *-en-*, zaś *-ą-* przez *-un-*. Saski kronikarz bynajmniej nie wyłamuje się z tych tendencji pisownianych, por. np. zapisy słowiańskich imion: *Ventizlavus* ‘Więcesław’, *Suentepulcum* / *Zentepulcum* ‘Świętopełk’, *Zolunta* ‘Sułeta’, *Cilensi* ‘Śląsk’ itd. Na pytanie sformułowane przez S. Rosponda następująco: „czy Thietmar mógł usłyszeć od informatorów polskich *Dąbr-* i zanotować niedbale *Dobr-*, by tę ostatnią formę jako Niemiec nie znający języka polskiego zadideować następnie z wyrazem *dobra* ‘bona’”, można odpowiedzieć przecząco. Analiza przykładu, w którym nosówka zostaje na pozór pominięta (łac. *Zutibure* ‘Święty bór’) dowodzi, iż zajęć tu mógł inny proces – nie denazalizacja (zamiast spodziewanego ***Zuentebore*), lecz redukcja (w sensie graficznym) podwójnej samogłoski **uu-* > *u*, por. transkrypcja imion Świętopełk i Świętosław przez łac. *Suutopolk* i *Suutozlau* (MPH, V, 579, 580) w XIII-wiecznej „Księdze bractwa lubińskiego”. Oznacza to, iż zastępstwo *-ę-* przez *-u-* nastąpiło w procesie, w którym nosową samogłoskę znakowano przez */u/*, a następnie uproszczeniu uległa grupa samogłoskowa **-uu-* (= **-vu-*) → *-u-*. Postać *Zutibure* świadczy zatem o dość rozpowszechnionym (por. np. łac. *Tugomir* ‘Tęgomir’, *Tuglo* ‘Tęgło’ i in.) znakowaniu nosówki za pomocą grafemu */u/* w grafii odzwierciedlającej prawdopodobnie wpływy wysokoniemieckie, natomiast nie potwierdza występowania denazalizacji u pisarza saskiego (który nosówki oznaczał wyjątkowo starannie), a tym bardziej możliwości substytuowania słowiańskich unosowionych samogłosek przez */o/* przez tego autora. Jak zauważa S. Rospond, S. Urbańczyk błędnie przypisuje znakowanie **q* przez *o* w dokumentach polskich z XIII w.

grafii substytucyjnej Thietmara, która odzwierciedlała zupełnie odmienne substytucje graficzne i fonetyczne niemieckie (w grafii staropolskiej zjawisko to motywowane było na gruncie naturalnego pomijania kreseczki przy pojawiającym się wtedy φ , por. Rospond 1955: 182). Thietmar przejawia z kolei dość dużą konsekwencję, jeżeli chodzi o znakowanie słów. $o = /o/$, por. np. *Dobremiro* ‘Dobromir’. Rospond podkreśla, iż saski kronikarz imię łuzycyjskiego księcia notuje poprawnie, niewiele zatem wskazuje, by popełnił w tym wypadku tak rażący błąd, jaki niekiedy próbuje się mu przypisywać. Rdzeń *dobr-* nie jest odosobniony u tego autora i notacje *Dobraua* i *Dobremiro* można rozpatrywać razem, jako przykład konsekwentnego znakowania słów. o przez $/o/$ na gruncie grafii niemieckiej, nie zaś graficznego pomijania nosowości jak w o wiele późniejszej grafii staropolskiej.

S. Rospond przekonująco wykazał niezasadność doszukiwania się w tym wypadku w grafemie $/o/$ zdenalizowanego $*\varphi$, a ponadto zwrócił on uwagę na możliwość wymiany *dobr-* → *dubr-* → *dąbr-* w źródłach staropolskich w XIV–XV w., wskazując na staroczeskie wahanie $o : u$ w takich formach jak *Dobraua* – *Dubraua*, *Dob'enina* – *dubenina* (z XIII–XV w.), oddające być może gwarowe przejście $o > u$ (por. cz. *buruvica* = *Borovice*). Jest to jednak tylko jedna z możliwości wyjaśnienia wahanie pisowni $o \leftrightarrow u$, choć niewątpliwie idąca we właściwym kierunku.

Słuszny okazuje się postulat S. Urbańczyka zbadania genezy roczników małopolskich rejestrujących wariant nazwy substytucyjnej zawierający samogłoskę $*u$. Rocznik świętokrzyski dawny, Rocznik kapituły krakowskiej, a także np. Rocznik Baworowskiego podające pod latami 965 i 966 formę *Dubrovka* wykazują bowiem następującą pisownię słowiańskich antroponimów: *Misko*, *Mysko*, *Mezco*, *Bolezlaus*, *Zlavnyk* (por. np. *Dubrovka... ad Mezconem* – MPH VI, 678; *accepit Dubravcam, filiam ducis Bohemie in uxorem... genuit Bolezlaum magnum* – MHP III, 700). Zapisy te zdradzają kilka cech, które można przypisać wpływom grafii staroniemieckiej: a) wahanie $i \leftrightarrow e$ (takie jak w zapisie *Bolizlaus* u Widukinda; dotyczy również zapisów *Misko* oraz *Mysko*, gdzie $/y/$ występuje jako wariant graficzny znaku $/i/$), należące do najczęstszych zjawisk w źródłach niemieckich, odzwierciedlające nawyki pisowniane i wymawianiowe niemieckie, mianowicie wymawianie i zamiast e (niem. $-i-$ wymuszane było najczęściej przez poprzedzającą spalatelizowaną spółgłoskę); b) wahanie w zakresie konsonantyzmu: $z : s$ (tenuis–media), por. łac. *Zlavnyk* : słow. $*Slavnik$, łac. *Bolezlaus* : $*Boleslav$ (por. Rospond 1957a: 57, 136 i in.; Rospond 1957b). Do tego należy dodać oscylację samogłoskową $o \leftrightarrow u$, w substytucyjnych zapisach niemieckich notujących słowiańskie antroponimy, również należącą do częstych zjawisk

zwłaszcza na Pomorzu Zachodnim, ale również m.in. na Łużycach, por. słow. **Doběslav* : łac.-niem. *Dobeslau* /1194/, *Dobesslaus* /1262/, *Dobizlaus* /1273, 1277/ : *Dubislaums* /1269/, *Dubyzla* /1232/, *Dubizlauus* /1268/, *Dubschlaff* /1392, 1447/, *Dubeschlaff* /1316/, *Dubbeslaf* /1340/, *Dubischlaff* /1316/, *Dubschlaff* /1447/, *Dubslaff*; **Dobromir* : łac. *Dobremir* (Thietmar) : *Dubermer* /1322/, *Dubbermer* /1344/, *Dubbermarus* /1285/; **Dobravici* : łac. *Dobrawitz* (XIII w.), *Dobrawiz* /1221/ : *Dubrawitz*; **Goslav* : *Gosslauus* /1270/, *Goslauus* 1283/, *Gosslef* /1322/ : *Gvzlaus* /1289/, *Guzlaf* /1316/, *Guzlaus* /1321/, *Guzlav* /1322/, *Ghuslaf* /1433/, *Gutslaf* /1433/; **Swochow* : *Swochowe* : *Swuchow*, *Zwuchowen*; **Gostek* : *Ghusteke* /1433/; **Osiek* : *Wusseken* /z protetyczną spółgłoską; 1400/ i in. (odpowiedni materiał nazewniczy podają m.in. Lorentz 1964: 38; Breza 2004: 88; Schlimpert 1978: 41; Chludziński 2008: 138). E. Breza zauważa, iż przy tego typu adaptacji słowiańskich nazw następuje substytucja głoski -o- przez -u-, natomiast A. Chludziński wyjaśnia genezę tego zjawiska tym, iż w wymowie niem. o często brzmi jak u i tak jest zapisywane. Proces ten miał nie tylko zasięg dolnoniemiecki, lecz także górnoniemiecki², dlatego wahanie o ↔ u w notacjach typu *Dobrawa* : *Dubrava* można zaliczyć do staroniemieckich oscylacji w zakresie wokalizmu świadczących o próbie zaadaptowania słowiańskich nazw do fonetyki niemieckiej.

Jeżeli przyjąć założenie, iż *Annales regni Polonorum deperditi* oraz hipotetyczny rocznik polski z lat 1038–1039, mogące stanowić protografy dla późniejszego rocznikarstwa małopolskiego i wielkopolskiego, cechowała zbliżona ortografia, ich prawdopodobna geneza niemiecka rysuje się dość wyraźnie.

W świetle powyższego można stwierdzić, iż imię słowiańskie **Dobrawa* mogło zostać zanotowane w źródłach śr.-łac. z wahaniem o ↔ u = /o/, typowym dla grafii substytucyjnej niemieckiej (o czym świadczy szereg przykładów germanizacji słowiańskich nazw na Pomorzu i in.).

Nie można jednak również pominąć interpretacji alternatywnej. Na podstawie analizy sposobu notacji bazy toponimicznej słow. **dqb-* w późniejszych źródłach niemieckich można ustalić, iż słow. **q* oznaczano najczęściej jako /u/, /a/ na terenie Pomorza, por. *Damerow* /1322, 1359/ ‘Dąbrówka’, *Dubberowe* /1477, 1486, 1487, 1489/ ‘Dąbrowa’ itd.; /em/, /om/, /u/, /um/ na terenie Połabia, por. n. m. *Da(h)m-*, *Da(m)b-*, *Dam(m)-*, *De(m)b-*, *Domb-*, *Domp-*, *Du(m)b-*; /u/ na terenie Łużyc, por. *Dubro* /1346–1495/, *Dubrow* /1376, 1378/, *Dubra* /1378, 1528/, *Dubraw* /1315, 1419, 1460/, *Duberaw* /1435/, *Dubrawe* /1329/, *Dubraiensis* /1293/ ‘Dubrava’, *Dubrauica* /1527/, *Duben*

² Przykład wahania pisowni *dobr-*, *dubr-* w niem. notacjach sgluż. n. m. **Dobravici* był znany m.in. D. Borawskiej (Borawska 1972: 56) i G. Labudzie (Labuda 1992: 271).

/1416/ 'Dub'e, Dubin'; /au/ na terenie Czech, por. *Daubrawitz* 'doubravice', *Dauba* 'duba'; /am/, rzadziej /om/ na terenie Śląska, por. *Dambrau*, *Dammer* /1305/, *Dammerau*, *Dambrowa* /1290, 1480/, *Dambrow* /1288/, *Dambrowe* /1290/, *Dombrova* /1245/ 'Dąbrowa' (odpowiedni materiał podają: Körner 1993: 21, 145; Pisarczyk 1986: 31; Schlimpert, Fischer 1991: 190; Trautmann 1949: 40nn.; Wenzel 1964: 23).

W grafii łacińskiej odzwierciedlającej wpływy fonetyczne wysokoniemieckie (Czechy, Śląsk, Łużyce) i dolnoniemieckie (Połabie, Pomorze) słowiańskie nosówki oznaczane są konsekwentnie przede wszystkim przez *oN*, *uN*, *aN*, a także *u*. Kontynuans psł. **dqb-r-* powinien zatem zostać przez Thietmara oddany z zachowaniem nosowości, najprawdopodobniej jako ***damb(e)r-* // ***danb(e)r-*, por. łac. *damb*, *Dambnio* /1174/ = społab. *dqb*, *dqbno* (cyt. przez Trautmann 1949: 40). Można by zatem oczekiwać imienia księżnej w postaci bliskiej łac. ***Da(m/n)bro/ava*, tymczasem jak wiadomo kronikarz przekazuje wariant *Dobrava*. Pominięcie nosowości można w tym wypadku wykluczyć, ponieważ założenie o błędzie popełnionym przez saskiego kronikarza wydaje się dowolne i nie jest oparte na analizie stosowanej przez niego ortografii.

Podstawowe kryteria substytucyjne i transkrypcyjne spełnia więc zarówno postać **Dobrava*, jak i **Dąbrówka*. Obie są możliwe z filologicznego punktu widzenia, wydaje się jednak, iż w świetle analizy mikrofilologicznej więcej przemawia za wywodem antroponuimu od bazy imiennej **Dobr-*, niż od **Dqb-*, ponieważ w zadowalający sposób tłumaczy ono wszystkie postaci nazwy na gruncie rozmaitych zwyczajów substytucyjnych bez potrzeby założeń o pomyłce w którejkolwiek z nich.

Czy wobec tego uzasadnione jest mówienie o dwóch postaciach imienia księżnej: **Dobrow(k)a* i **Dąbrówka*? oraz jak wyjaśnić nosowość w zapisach datujących się na okres późniejszy (XIII–XIV w.)?

Wniosek o pojawieniu się wtórnej nosowości wskutek odczytania *u* jako pol. *ą* u polskich autorów znających czeski nasunął się m.in. G. Labudzie. Przemawiałaby za tym interpretacja digrafów *-am-*, *-an-* jako znaków nosówek w formach łac. *Dambrowka*, *Danbrovca*. Można by zatem mówić o błędnej repolonizacji nazwy własnej, zanotowanej w postaci zgermanizowanej. Jest jednak jeszcze inna możliwość wytłumaczenia nowszych odmianek graficznych analizowanego imienia, o której warto na marginesie wspomnieć.

W monografii nazw miejscowych Pomorza Gdańskiego Urszula Kęsikowa (1976: 41) zwraca uwagę na sposób notacji słowiańskiej n. m. *Dętowo* w źródłach niemieckich jako *Demtau*, *Damptau*, z nieetymologicznym *-p-*. Na identyczne zjawisko wskazywali: na terenie północnej Bawarii S. Rospond

(1968: 51–52; 1983: 24), a na terenie Prus – H. Górnowicz (1975: 59). Dostawkowe, tzw. irracjonalne spółgłoski nie były rzadkie w procesie adaptacji słowiańskich nazw miejscowych do uwarunkowań fonetyki niemieckiej (zwłaszcza, jak się wydaje, dolnoniemieckiej). Spółgłoski, np. *-m-* (jak w n. os. *Namegast* /1119/), *-n-* (np. niem. *Nongast* /1348/, *Nangotzling* /1193/), *-p-* (jak w grupie niem. *-mpt-* w n. m. *Damptau*, a także *-mpn-* w n. m. *Kempnitz* /1415/ ‘Kamienica’), wtrącano na gruncie substytucji niemieckiej w miejsce pierwotnych dwójek spółgłoskowych lub dołączano do samogłosek (por. np. *Nagoztingen* /1180/) i tworzono wtórne grupy spółgłoskowe. Nie są one więc znakami nosówek (/am/, /an/, /em/), lecz wynikiem substytucji słowiańsko-niemieckich fonetyczno-graficznych. Intergrafu tego typu można by się ewentualnie dopatrywać w omawianej nazwie substytucyjnej *Dambrowka*, pochodzącej z roczników wielkopolskich, gdzie należałoby spodziewać się wpływów języka niemieckiego. Czy w wypadku łacińskiej nazwy notowanej w Roczniku Jordana–Ungera w wariantach *Dambrowka* (RKapPoz), *Dambrovca* (RKam) można jednak zasadnie mówić o tego typu substytucji?

Warianty wcześniejsze łatwo objaśnić na gruncie wahań w zakresie wokalizmu spowodowanych wpływami fonetyki niemieckiej. Późniejsze zapisy z terenu Wielkopolski również można by tłumaczyć jako rezultat dostawienia irracjonalnej spółgłoski (wówczas digrafów /am/, /an/ nie należałoby interpretować jako znaków samogłosek nosowych), choć równie uzasadnione byłoby przyjęcie hipotezy o wtórnej nosowości. Dodatkowych argumentów za którąś z tych interpretacji mogłoby dostarczyć szczegółowe przeanalizowanie roczników wielkopolskich pod kątem obecności wpływów pisowni niemieckiej.

Dotychczas nie zwrócono należytej uwagi na to, iż wariant graficzny imienia *Dambrovca* zawarty został m.in. w Kronice Mierzwy, którego pisownia wskazuje niekiedy na użycie grafii nie staropolskiej, lecz dolnoniemieckiej. Przez historyków rękopis ten wiązany jest niekiedy z filiacją pruską. Powstał on najprawdopodobniej na terenie Królewca, a zatem interpretacja jego ortografii przez pryzmat grafii staropolskiej wydaje się co najmniej wątpliwa. Roczniki poznański (z wariantami *Dambrouca*/*Dambrovka*) oraz m.in. kamieniecki (*Dambrovca*) i świętokrzyski (*Dombrovka*) są późnymi kompilacjami i wykazują wpływy różnorodnych konwencji pisownianych, zawierają więc najpewniej warianty graficzne, nie zaś fonetyczne analizowanego imienia pochodzące z rozmaitych źródeł. Wymienianie ich w jednym szeregu z wariantami imienia zapisanymi w źródłach reprezentujących odmienne wpływy ortograficzne w zakresie pisowni i chronologicznie wcześniejszych wynika z niedostrzegania różnorodności stosowanych przezeń konwencji zapisu.

Podsumowując, na gruncie metody mikrofilologicznej zapisy *Dobrowka*, *Dobrowca*, *Dubrovca*, *Dambrowka* i *Danbrovca* można objaśnić jako oddające słowiańską n. os. **Dobrowka*, z zastosowaniem rozmaitych substytucji graficznych odzwierciedlających na ogół wpływy fonetyki niemieckiej w zakresie wahań samogłoskowych i być może dostawkowych spółgłosek. Wariant *Dobrouta* łatwo wytłumaczyć skażeniem zapisu (por. inne zniekształcone w RŚlKomp zapisy słowiańskich nazw: *Boetne*, *Meczkonę*, *Meczko*), nie musi on zatem oddawać słow. **Dobrovita*, jak chciał to widzieć Bańkowski (1989). Natomiast postać *Dobrochna* to niewątpliwie wariant morfologiczny nazwy podstawowej rozszerzony o sufiks *-chna* (w miejsce prymarnego sufiksu *-ka*, jak zauważył ten badacz). Tam, gdzie zastosowano znakowanie dość wiernie oddające brzmienie praformy słowiańskiej (do nich zaliczyć wypada Thietmarowe *Dobrawka*), nazwa nie uległa zniekształceniu, natomiast tam, gdzie kopistą był obcokrajowiec (Niemiec) stosujący różnorodne substytucje wynikające z próby przystosowania brzmienia nazw słowiańskich do niemieckiej fonetyki, pojawiły się oscylacje wokaliczne.

Powyższa analiza umożliwiła przyporządkowanie omawianego imienia do bazy antroponimicznej *Dobr-*, nie wyjaśnia natomiast zróżnicowania sufiksów *-ava* i *-ova*. W źródłach czeskim i niemieckim znajdujemy postaci śr.-łac. *Dobrau(u)a* (Thietmar, XI w.) oraz *Dubrawka* / *Dubravca* (Kosmas z Pragi, XII w.), sprowadzające się do pierwotnej formy słow. **Dobrava* (bez sufiksu hipokorystycznego *-ka*). Tymczasem w źródłach małopolskich, wielkopolskich i pruskich spotykamy nazwy substytucyjne zawierające samogłoskę *-o-*, która pozwala na rekonstrukcję wariantu słowiańskiego antroponimu z sufiksem *-ova*: zarówno *Dobrowca*/*Dubrovca*, jak i *Dobrouta* (zapewne z pierwotnego **Dobrouka*, z wymianą /k/ : /t/) oraz warianty z *-u-* (*Dubrovka* itd.) mogą sprowadzać się do słow. n. os. **Dobrova*. Natomiast łac. *Dobrochna* to wierny zapis n. os. **Dobrochna*, z sufiksem hipokorystycznym *-chna* (częstym formantem alternatywnym w stosunku do *-ava*, zob. niżej). Nie licząc ostatniego wariantu morfologicznego, można ustalić dwie oboczne postaci imienia: **Dobrava* i **Dobrova*, co sugeruje wtórność form zanotowanych na terenie Polski (zawierających sufiks *-ova*). Badacze wiele uwagi poświęcili próbie wyjaśnienia tej opozycji morfologicznej. Na przykład S. Urbańczyk tłumaczył tę oboczność kontaminacją antroponimu z pol. wyrazem pospolitym *dąbrowa*, przypuszczał on, iż średniowieczni skrybowie polscy:

uważali imię za identyczne z dąbrową, bo zmienili przyrostek *-awka* na *-owka*, zgodnie z tym, że czeskiemu *dubrava* odpowiadało polskie *dąbrowa*. Imion na *-ova* nie było, a przynajmniej Taszycki zestawiając przyrostki imiennicze podaje przykłady tylko na *-awa* (Urbańczyk 1952).

Tak też zapatrywał się na ten problem J. Otrębski (1947: 94). T. Lehr-Splawiński pisał z kolei:

Dla językoznawcy musi być rzeczą niezrozumiałą, dlaczego pierwotna forma imienia *Dobrawa* (*Dobrawka* czy *Dobrówka*), całkowicie znaczeniowo jasna dla mówiących, mająca nadto silne oparcie psychiczne w tak licznych staropolskich imionach utworzonych na podstawie tego samego rdzenia *dobr-*, jak np. *Dobrocha*, *Dobrogost*, *Dobromir*, *Dobrostaw* itp., miałyby ulec z biegiem czasu zmianie na *Dąbrówka*. Wszakże właśnie ta druga postać byłaby mniej zrozumiałą i w charakterze imienia osobowego żeńskiego bardziej niezwykłą. Główny czynnik psychiczny powodujący tego rodzaju przemiany imion, tzw. etymologia ludowa, prowadzi z reguły do przekształcenia formy rzadszej i mniej zrozumiałej w znaczeniowo jaśniejszą i lepiej kojarzącą się z innymi podobnego typu tworami. W tym wypadku etymologia ludowa działałaby [...] raczej w kierunku zmiany formy *Dąbrówka* na *Dobrówka*, nie odwrotnie. Językoznawca zatem niejako *a priori* powinien upatrywać w formie *Dąbrówka* postać starszą, a formy jak *Dobrówka* czy *Dobrawa* uważać za produkty etymologii ludowej [...] (Lehr-Splawiński 1961: 95).

Dla W. Makarskiego owa oboczność także pozostawała niejasna. Według niego: „*Dobrowka* to niewątpliwie sztuczna forma kancelaryjna, gdyż nie da się słowotwórczo wyjaśnić jej osnowy *Dobrowa* – jako przymiotnikowej struktury na *-owa* od przymiotnika *dobry*” (Makarski 2008: 78). Z badaczem tym można się zgodzić co do tego, iż formant *-owa* nie występuje jako składnik żeńskich imion własnych, wydaje się jednak, iż stanowisko takie nie uwzględnia innej, wynikające z analizy strukturalnej imiennictwa możliwości wyjaśnienia struktury form **Dobrova*, **Dobrovka*.

Wariant imienia cytowany przez Kronikę wielkopolską *Dobrochna* skłonił J. Otrębskiego do sformułowania wniosku: „Stosunek skrótów *Dobrawa* : *Dobrochna* odpowiada całkowicie stosunkowi skróconych formacji polskich *Mirawa* (w. 12) : *Mirochna* (w. 13.)” (Otrębski 1947: 90). Maria Karpluk dodaje do tego zestawienia m.in. pary *Lubawa* : *Lubochna*, *Svatava* : *Świętochna*, o alternatywnych sufiksach hipokorystycznych *-awa* i *-chna* (por. Makarski 2008: 78–79). Wydaje się, iż w alternacji sufiksów *-awa* *-(o)chna* tkwi niedostrzeżona możliwość wyjaśnienia genezy odmiany morfologicznej antroponimu na *-owa*. Aby uniknąć odwoływania się do hipotezy o etymologii ludowej, czy też o kancelaryjności analizowanej formy, należałoby przyjąć hipotezę o skrócie hipokorystycznym i sekundarnym neosufiksie *-owa* w miejscu wcześniejszego *-awa*. Jest jednak prostsze wyjaśnienie: dołączenie do podstawowej formy imienia **Dobrava* sufiksu hipokorystycznego *-ówka* w funkcji posesywnej, w staropolskim nazewnictwie produktywnego m.in. w żeńskich antroponimach odmężowskich. Potwierdzeniem tej hipotezy byłoby rekonstruowane (na podstawie hydronimii) imię **Lubówka*, por. n. rz. *Lubówka*, ukr. *Ljubivka*, oboczna do n. rz. *Lubawka* (Rieger, Wolnicz-

-Pawłowska 1975: 81; Bilut 1995: 93). W takim wypadku należałoby mówić o ekspansji typu słowotwórczego produktywnego w staropolskich feminatywach na typ imion na *-ava*.

Ostatnia możliwość wydaje się lepiej tłumaczyć oboczność form łac. *Dobrava* = słow. **Dobrava* (Thietmar) : łac. **Do/u/brovca* = słow. **Dobrovka* (źródła z terenu Polski i od nich zależne) i brak spodziewanej podstawowej formy nazwy ***Dobrova* przy wyłączności jej wariantu hipokorystycznego. Wynika z tego, iż oczekiwana postać ***Dobrova* jest wyłącznie postulowana (jest formą sztuczną, utworzoną na podstawie odmianek z suf. hip. **-ovǫka*), podczas gdy historycznie funkcjonować mogły tylko warianty **Dobr-ava* i derywowana od niej za pomocą sufiksu hipokorystycznego **Dobr-ovka*. Zająć mogła zatem nie tyle hipokoryzacja imienna domniemanego wariantu **Dobr-ova*, ile dołączenie do bazy imiennej alternatywnego sufiksu.

Niezależnie od tego, w jaki sposób tłumaczyć genezę i strukturę omawianego antroponimu (jako derywatu z neosufiksem lub sekundarnym, genetycznie posesywnym, a funkcjonalnie prawdopodobnie hipokorystycznym sufiksem, za czym przemawiają względy typologiczne, por. wyżej o n. os. **Lubówka*), klasyfikowanie go jako sztucznej formy kancelaryjnej, czy też produktu uczonej etymologii średniowiecznej nie wydaje się zasadne. W świetle przeprowadzonej analizy zarówno postać **Dobrava* (oraz jej wariant spieszony **Dobravka*) jak i **Dobróvka* (wariant morfologiczny powstały na gruncie spol., utworzony nie od postaci ***Dobrova*, lecz najpewniej wprost od **Dobrava* z dodaniem rodzimego formantu antroponimicznego *-óvka*) są prawdopodobne i w pełni słowotwórczo objaśnialne (zrozumiała staje się wówczas m.in. geneza samogłoski *-o-* w drugim segmencie imienia, która dla badaczy pozostawała dotąd niejasna).

Staroczeską n. os. **Dobrava* ~ **Dubrava*, zaadaptowaną w staropolszczyźnie jako **Dobróvka* (nie zaś ***Dobrowa*, która nie została poświadczona) należy więc zaliczyć do imion z podstawowym elementem *-v-* w części sufiksalnej, a sufiks *-ava* miał określoną funkcję słowotwórczą. Pogląd części badaczy, jakoby było to imię skrócone od dwuczłonowego złożonego imienia żeńskiego typu *Dobroniega* (J. Otrębski), *Dobroslawa* (J. Dowiat), *Dobrowita* (A. Bańkowski), sformułowany na podstawie produktywności tego morfemu w hipokorystykach od imion pełnych, należy odrzucić. Opierając się na zasadzie prymarności interpretacji apelatywnej oraz na podstawie poświadczenia wyrazu pospolitego pol. dial. *dobrawy* 'dobry, nadający się, będący w dobrym stanie', 'niezwykle dobry' od psł. **dobravъ* 'dobry' (Sł Psł III, 293–294), jako prymarną należy przyjąć interpretację wywodzącą imię wprost od równobrzmiącego apelatywu. Antroponim ten ma atestację z terenu

płd.-zach.-słow., por. np. serb. n. os. *Dobrav* m, *Dobrava* f., które można wywodzić od przymiotników **dobrav*, **dobrava*, które uległy proprializacji³. Staroczeskie imię analogicznie można uważać za onimizowany przymiotnik szc. **dobráva* f (por. szc. **dobravý*). Budowa słowotwórcza tych apelatywów jest przejrzysta: są to adjektywa na *-av* m, *-ava* f w funkcji intensyfikującej od psł. **dobrǫ* ‘dobry’, jak to przyjmował W. Makarski (2000: 79–80, który jednak opowiedział się za alternatywną hipotezą). Znaczenie strukturalne tego antroponimu wydaje się zatem oczywiste: ‘osoba dobra’, przy czym imię to mogło przybierać ekspresywny odcień znaczeniowy, wyrażałoby zatem określony stosunek emocjonalny odzwierciedlony w akcji nominacji.

Analiza porównawcza zapisów na tle grafii staroniemieckiej prowadzi do wniosku, iż najwcześniejsze warianty Thietmara (*Dobraua*) i kronika Anonima tzw. Galla w rkp. Zamojskich (*Dubrauca*) i in. utrwaliły postać imienia **Dobrava* oraz jego warianty morfologiczne za pomocą różnorodnych substytucji. W świetle powyższych rozważań wydaje się, iż rubrykant rękopisu Zamojskich, znanego z kopii z XIV w., postać *Dobrowka* mógł umieścić w nagłówku jako interpolację zawierającą potoczną formę imienia, nie zaś przejaw „etymologii ludowej”. Odpisy Sędziwoja i heilsberski kroniki Galla Anonima uważa się zaś za wtórne w stosunku do tej podstawy (stosującej ortografię zapewne bliską oryginałowi); zarówno roczniki kapituły krakowskiej (druga poł. XIII w.), Traski (pierwsza poł. XIV w.), miechowski (XIV w.), jak i kronikę Boguchwała (poł. XIV w.) i pozostałe trudno uznać za źródła w wiarygodny sposób poświadczające autentyczne brzmienie imienia z X–XI w., gdyż są to późne kompilacje, niemające wartości samodzielnego źródła.

Jak wspomniano, kopie Kroniki Czechów dokumentują postać *Dubravca*, *Dubravka*, dobrze tłumaczącą się na gruncie podstawowej formy imienia **Do/ubrava* (z wieloznacznym grafemem /u/), jako jej wariant sufiksalny na *-ka*, z zachowaniem czeskiej struktury morfologicznej i śródgłosowej samogłoski *-a-* (jak u Thietmara). Wariant ten (z formie *Dobravca*) dokumentuje również Rocznik Świętokrzyski Dawny prawdopodobnie jeszcze przed dokonaniem się adaptacji morfologicznej imienia do typu na *-ówka*.

Oboczność najwcześniejszych graficznych wariantów imienia można wytłumaczyć typowo niemiecką oscylacją samogłoskową *o* ↔ *u*, którą trudno byłoby wiarygodnie objaśnić jako wynik denazalizacji czy adideacji do kategorii feminatywów na **Dobr-*, dokonanej niezależnie przez Thietmara i np. rocznikarzy małopolskich.

³ Więcej poświadczeń imienia przytacza Sł Psł III, 294.

Czy wobec tego łacińskie zapisy oddawały antroponim kontynuujący psł. **dobrava* adi. ‘dobra’ czy psł. **dōbrava* / **dōbrova* subst. ‘las dębowy’, z alternatywnymi formantami *-av-/-ov-*? (ĚSSJa V, 40, 93–94). Formy łac.-niem. i szcz. poświadczają archetyp na **-ava*, natomiast spol. i prawdopodobnie zależne od nich łac.-niem. na ogół – **-ov̄ka*, genetycznie niezwiązana jednak z psł. **-ova*, lecz alternująca na późnym etapie z praceskiego pochodzenia sufiksem **-ava*, jak wynika z analizy materiału nazewniczego (z tego powodu nie ma uzasadnienia spodziewane spol. ***Dobrova*, por. wyżej o oboczności (**Lubawa*>) *Lubawa* : *Lubówka*. Bardziej prawdopodobna wydaje się zatem rekonstrukcja praformy na **-ava*, która jednak w dalszym ciągu dopuszcza dwie możliwe interpretacje etymologiczne tej n. os.: od **dobrava* lub **dōbrava*.

Przy wyłączeniu kroniki Thietmara z podstawy źródłowej transkrypcyjnie dopuszczalna wydaje się wersja z *a* nosowym. Wymaga ona jednak przyjęcia dodatkowych założeń (takich jak błąd kronikarza), podczas gdy hipoteza alternatywna nie wymaga konstruowania pomocniczej hipotezy o błędzie w najwcześniejszym ze źródeł, przez co wydaje się propozycją lepiej uzasadnioną. Z metodologicznego punktu widzenia to interpretacja m.in. onomastów S. Rosponda i M. Karpluk spełnia wymogi metodyczne systemowej analizy substytucyjnej, uwzględniającej lokalne osobliwości ortografii zapisów i zakładającej minimalną liczbę założeń dodatkowych.

Jeśli przyjąć tę właśnie interpretację, szcz. **Dubrava* (o ile zapis Kosmasa rejestruje gwarową odmiankę fonetyczną imienia **Dobrava*) oraz cz. *důbrava* ‘dąbrowa’ trzeba by uznać za homonimy graficzne. Oboczność czeskiego *-av-ka* i spol. *-ów-ka* należałoby wówczas rozpatrywać jako szcz.-spol. opozycję morfologiczną, świadczącą o adaptacji morfologicznej imienia do staropolszczyzny i adideacji do typu żeńskich antroponimów na *-ówka*. Byłyby to zatem pierwotnie rzeczownikowe homografy heterogeniczne: zachodziłaby tu homonimia w sensie graficznym, wynikająca z identyczności form fleksyjnych różnych genetycznie i etymologicznie wyrazów. Czy jednak były one również homonimami brzmieniowymi, a nie jedynie graficznymi? Wydaje się, iż na poziomie fonetycznym nie były to homofony (ze względu na obecność dyftongu lub genetycznie nosowej samogłoski *-ú-* w czeskich wariantach nazwy). Odczyt transliteracyjny nie pozwala na ich ścisłe rozróżnienie, ponieważ nie jest i nie będzie znany dokładny fonetyczny zapis odpowiedniego staroczeskiego antroponimu.

W nowszej literaturze formy *Dubrouka* XII w., *Danbrovcam* XIII w. omawiane są w kontekście pisowni nosówki m.in. za pomocą grafemu /u/ i digrafu /an/ w grafii staropolskiej (Dunaj 1975: 51; Sulisz 1976: 53). Pogląd,

iz są to znaki nosówek, wyrażał już T. Lehr-Splawiński, przyjmując tożsamość dwuznaków /am/, /an/ w różnych chronologicznie i geograficznie zapisach *Dambnicza* ‘Dębница’, *Danbeni* i *Danbrouca* jako oddających samogłoski nosowe przed zwartymi: „pisownia a+n przed zwartą wargową nie tylko dowodzi, że nie wymawiano w tych pozycjach *m* przed *b*, tylko czystą samogłoskę nosową, ale wskazuje równocześnie, że i w innych wypadkach [...] pisownia może oznaczać czysto wokaliczną wymowę samogłoski nosowej” (Lehr-Splawiński 1926: 329; z powołaniem na niego: Leszczyński 1974: 21).

Znakowanie typu /an/ = (a) jest oczywiście spotykane w ortografii łacińskiej (nie tylko staropolskiej) powszechnie, dyskusyjne jednak, czy w wypadku transkrypcji interesującego nas imienia można zasadnie mówić o digrafie w tej funkcji i czy /n/ nie stanowi tu znaku fikcyjnego. Nawet jeśli odrzucić interpretację /n/, /m/ jako spółgłoski dostawkowej, wątpliwe jest upatrywanie nosówki w I sylabie imienia dla najwcześniejszych poświadczonych wariantów. Interpretacja taka przyjęła się tymczasem w literaturze zagadnienia i jest powielana w kolejnych opracowaniach. W tym kontekście warto przypomnieć spostrzeżenie G. Labudy o wtórności XIII-wiecznych zapisów z /am/, powstałych pod wpływem postaci substytucyjnych imienia zawierających znak /u/. Czy były one wynikiem transliteracyjnego odczytu /u/ jako spol. samogłoski nosowej?

E. Rzetelska-Feleszko zwraca uwagę na następującą kwestię:

Biorąc pod uwagę dość częste oznaczanie **a* przez *oN*, *uN* od najwcześniejszych zapisów i na całym badanym obszarze, przyjąć trzeba – niezależnie od możliwych substytucji graficznych *a* ↔ *o* i *o* ↔ *u* w nazwach słowiańskich z dokumentów niemieckich – barwę *a* oscylującą w kierunku *ą*. Zarówno Z. Stieber, jak i J. Nalepa przyjmują, że mniej więcej przed r. 1000 nosówka tylna musiała barwą *swą* przypominać *o*. Możliwe, że barwa *ą* właściwa była nosówce tej na Pomorzu także i później [...]” (Rzetelska-Feleszko 1974: 127)

Należy się zgodzić, iż dla obcokrajowca słow. fonem [ą] mógł być niekiedy trudno odróżnialny od [o], co by uprawdopodobniło hipotezę o pomyłce kronikarza saskiego, na przeszkodzie tej interpretacji stoją jednak warianty z -*o*- notowane w XII w. przez część źródeł staropolskich, które trudno byłoby podejrzewać o zależność od *Thietmari chronicon*. Czy również XII-wieczni kopiści pominęliby nosowość, mimo iż mieli do dyspozycji rozbudowany system grafemów na oznaczenie nosówek?⁴

E. Rzetelska-Feleszko wskazuje również na zjawisko oscylacji samogłoskowych w digrafach oznaczających nosowe *a*. Oboczność *a* ↔ *o* występuje jednak nie tylko w dwuznakach, lecz również pojedynczych grafemach,

⁴ Najpowszechniejsze z nich, typu /am/, /an/, stosowane były już w Bulli gnieźnieńskiej.

w grafii staroniemieckiej oznaczających samogłoskę otwartą. Typowym przykładem jest wariant *Dabrowka*, dla S. Urbańczyka stanowiący koronny dowód nosowości w diskutowanym antroponimie. Tymczasem w grafii s.-w.-niem. znakowanie (o) przez /a/ należy do częstych, por. łac. *Dabraua* ‘Dobrawa’ (IX–X w.), *Dabramis* /827/, *Dabramuzli* lok. 750/ ‘Dobromysł’ i in. (Ferluga et all. 1973: 268; Karpluk 1961: 130; Schlifkowitz 1990: 14⁵). Wariant z /a/, zapisany w Roczniku Miechowskim, o ile nie stanowi zredukowanej graficznej postaci z /am/ z pominięciem spółgłoski (zawartej m.in. w tym samym źródle), mógłby reprezentować substytucję słow. **dobr-* przez s.-w.-niem. *dabr-*, z dostawkową (tzw. nieracjonalną) spółgłoską.

Powyższe uwagi nie pozwalają zatem na jednoznaczne opowiedzenie się za którąś z wersji interpretacyjnych: „Dobrawa” czy „Dąbrówka”, umożliwiają jednak reinterpretację problematyki związanej z analizą mikrofilologiczną, transkrypcyjną i substytucyjną omawianego tu imienia. Nie sposób stwierdzić z całą pewnością, czy Thietmar z Merseburga miał rację, gdy wykladał imię czeskiej księżnej jako łac. *Bona* ‘dobra’. Analiza w dostatecznym stopniu wykazuje jednak, iż imię to mogło rzeczywiście stanowić onimizowany przymiotnik o znaczeniu ‘dobra’. Informowałoby ono zatem o cesze charakteru osoby⁶. Alternatywna propozycja nie wydaje się w równym stopniu uzasadniona na gruncie analizy ściśle filologicznej, a jako wynikająca z zastosowania transkrypcji właściwej dla grafii staropolskiej XIV–XV-wiecznej w analizie zapisów posługujących się – jak wynika ze stratyfikacji zapisów – ortografią (dolno)niemiecką z XI–XIII w., można ją uznać za co najmniej dyskusyjną.

Niejasności wokół tytułowego antroponimu można usiłować rozstrzygnąć dzięki zastosowaniu metody uwzględniającej m.in. wewnętrzne zróżnicowanie ortografii łacińskiej. Pozwala ona uznać rację obydwu interpretacji (**Dąbrówka*, **Dobrówka*), jednak ze wskazaniem na drugą z nich jako spełniającą kryteria transkrypcyjne i substytucyjne oraz uwzględniającą wszystkie chronologicznie najwcześniejsze zapisy (bez wykluczania „niewygodnych” form czy konieczności konstruowania hipotez o skażeniu części z nich).

W staropolskim imiennictwie osobowym bezsprzecznie funkcjonowały rozmaite postaci imienia. Hipotezę, jakoby warianty z -o- były rezultatem denazalizacji i wyrównania analogicznego do kategorii antroponimów na **Dobr-*, trudno byłoby jednak udowodnić na podstawie późnych notacji z przełomu XIII i XIV w., zawierających wtórne dwuznaki. Niewiele również wskazuje na to, aby w wypadku omawianego antroponimu na gruncie

⁵ Pisownię *Dabra*, *Dabrionis*, *Dabragna*, *Dabrana*, *Dabravit*, *Dabriza* stosują ponadto źródła dyplomatyczne z terenu pld.-zach.-słow., zob. Kukuljević-Sakcinski 1874: 228.

⁶ Jako zawierający cechę atrybutywności antroponim ten interpretuje Breza 1999: 67.

wczesnostaropolskim zaszła ewolucja fonetyczna: nie potwierdza jej analiza grafii, ponieważ grafemy /o/ i /u/ występują najprawdopodobniej jako znaki samogłoski otwartej. Pisownię substytucyjną wczesnych poświadczeń łatwo wyjaśnić, odwołując się do wahań w zakresie wokalizmu spowodowanych przez wpływ fonetyki niemieckiej (oraz czeskiej) na ortografię zapisów.

Za najbardziej prawdopodobną należy więc uznać lekcję **Dobraval* **Dobravŭka*/**Dobrovŭka*. Imię **Dąbrówka* właściwiej będzie zaś sklasyfikować jako antroponim o genezie literackiej (kancelaryjnej), powstały w wyniku reinterpretacji pisowni wariantów imienia, których genezy niemieckiej mogli nie być świadomi XIII- i XIV-wieczni skrybowie wielkopolscy (czytający /u/ jako *o*). Nastąpić więc mogła adideacja z toponimami odtopograficznymi na **Dąbr-* (a zatem w przeciwnym, niż zakładał np. T. Lehr-Spławiński, kierunku). Do takiego wniosku upoważnia stratyfikacja oraz analiza transkrypcyjna zlatynizowanych postaci imienia zaprezentowana powyżej. Wielkopolska geneza postaci z nosowością nie ulega wątpliwości, ustalenia wymagałyby jednak ich chronologia oraz klasyfikacja (antroponim historyczny czy literacki)⁷.

Alternatywna interpretacja (m.in. S. Urbańczyka) opiera się więc na literalnym odczytaniu grafii złożonej zapisów. W świetle przeprowadzonej analizy nie potwierdza się teza o niezgodności źródeł polskich i Thietmara w kwestii znakowania rdzennej samogłoski: oba typy zapisów można w zadowalający sposób objaśnić na gruncie różnych systemów substytucyjnych.

Skróty

- ÈSSJa – *Ètimologièskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksièeskij fond*. Moskwa 1974.
- MPH – *Monumenta Poloniae historia*. T. I–VI. Wyd. A. Bielowski. Lwów–Kraków 1864–1893.
- Sl Psl – *Słownik prasłowiański*. Pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc. 1976–2001.
- SSNO – *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław–Warszawa–Kraków 1965–1987.

⁷ Trudno stwierdzić, czy zapisy te oddają cechę gwarową (wtórna nosowość powtarza się w różnych okresach m.in. w dialekcie wielkopolskim, por. pol. *między* < *miedzy* < **med-j-*; *miejsza* ‘mieszać’, n.jez. wielkop. *jeziorko* /1843/ ‘jeziorko’, n. rz. *Miąższa* : *mniejsza*; n. rz. *Flinta* od niem. gw. *vlêt, vlête* ‘fließende Gewässer’ z wtórną nosowością *-it-* > *-int-*, materiał hydronimiczny za: Duma 2010a: 56–57, 142; 2010b: 139), czy jest to kwestia wyłącznie grafii kancelaryjnej.

Literatura

- Bańkowski A. (1989): *Imiona przodków Bolesława Chrobrego u Galla Anonima – komentarze etymologiczne*. „Onomastica” 34, s. 103–138.
- Bilut E. (1995): *Gewässernamen im Flußgebiet des Westlichen Bug*. Stuttgart.
- Borawska D. (1972): *O imię Dąbrówki*. [W:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*. Pod red. J. Dowiata i in. Warszawa 1972, s. 41–59.
- Breza E. (1999): *Imiona kobiece od przymiotników i rzeczowników abstrakcyjnych*. „Onomastica” 44, s. 59–71.
- Breza E. (2004): *Nazwiska Pomorzan: pochodzenie i zmiany*. T. 3. Gdańsk.
- Buczek K. (1939): *Oświadczenie w sprawie „Dąbrówki”*. „Język Polski” 24, s. 128.
- Chłudziński A. (2008): *Antroponimy słowiańskie w „Liber beneficiorum Domus Corone Marie prope Rugenwold (1406–1528)”*. „Onomastica Slavogermanica” 27, s. 133–153.
- Damroth K. (1896): *Die älteren Ortsnamen Schlesiens*. Beuthen.
- Duma J. (2010a): *Nazwy wodne w dorzeczu Warty*. Cz. I: *Nazwy rzek*. Warszawa.
- Duma J. (2010b): *Nazwy wodne w dorzeczu Warty*. Cz. II: *Nazwy jezior*. Warszawa.
- Dunaj B. (1975): *De monumentorum vetustissimorum (Saeculis XII et XIII conscriptorum) sermone Polono*. Kraków.
- Ferluga J., Hellmann M., Wojtecki D. (1973): *Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte in ostlichen Europa. Lateinische Namen bis 900*. Wiesbaden.
- Górniewicz H. (1975): *Ze studiów nad toponomastyką Pomorza Gdańskiego*. 4: *Nazwy terenowe i wodne z sufiksem -ica i jego pochodnymi*. Cz. 1. „Onomastica” 20, s. 35–78.
- Karpluk M. (1961): *Słowiańskie imiona kobiece*. Wrocław.
- Kęsikowa U. (1976): *Nazwy geograficzne Pomorza Gdańskiego z sufiksem -ów*. Gdańsk.
- Körner S. (1993): *Ortsnamenbuch der Niederlausitz: Studien zur Toponymie der Kreise Beekow, Calau, Cottbus, Eisenhüttenstadt, Finstewalde, Forst, Guben, Lübben, Luckau, und Spremberg*. Berlin.
- Kukuljević-Sakcinski I. (1874): *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. D. I, kn. II. Zagreb.
- Labuda G. (1947): *Dąbrówka czy Dobrawa(k)a? Uzupełnienie do dyskusji o poprawne imię żony Mieszka I*. „Slavia Occidentalis” 18, s. 136–138.
- Labuda G. (1992): *O najstarszych imionach dynastii piastowskiej*. [W:] *Biedni i bogaci: Studia z dziejów społeczeństwa i kultury, ofiarowane Bronisławowi Geremekowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*. Warszawa, s. 261–274.
- Lehr-Splawiński T. (1932): *Dąbrówka czy Dobrawa?* „Język Polski” 17, s. 104–109.
- Leszczyński Z. (1974): *Bulla gnieźnieńska nie dowodzi rozłożonej wymowy samogłosek nosowych w XII wieku*. „Roczniki Humanistyczne” 22, s. 15–21.
- Lorentz F. (1964): *Pomorze Zachodnie*. Berlin.
- Makarski W. (2008): *O Dąbrówce jeszcze inaczej*. [W:] *Pamięci profesora Tadeusza Skuliny w 15. rocznicę śmierci*. Pod red. A. Pihan-Kijasowej i I. Sarnowskiej-Gieffing. Poznań, s. 92–95.
- Miklosich F. (1860): *Die Bildung der slawischen Personennamen*. Denkschriften d. kaiserl. AdW, phil.-hist. Classe 10 (Wien).
- Nowak P. (2012): *Z antroponimii słowiańskiej. Dobrawa czy Dąbrówka żoną Mieszka I?* „Przeгляд Historyczny” CIII, s. 537–542.
- Otrębski J. (1947): *Imiona pierwszej chrześcijańskiej pary książęcej w Polsce*. „Slavia Occidentalis” 18 (1939–1947), s. 85–94.
- Pisarczyk K. (1986): *Slawische Ortsnamen > deutsche Ortsnamen, Personennamen: Entwicklung alter slawischer Ortsnamen zu germanisch-deutschen Ortsnamen, Personennamen mit geschichtlichen Streifzügen*. Uelzen.
- Rieger J., Wolnicz-Pawłowska E. (1975): *Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty*. Wrocław.
- Rospond S. (1955): *Uwagi polemiczne o Mieszku, Masławie i Dąbrówce*. „Onomastica” 1, s. 168–184.

- Rospond S. (1957a): *Dawność mazurzenia w świetle grafiki staropolskiej*. Wrocław.
- Rospond S. (1957b): *Polsko-niemieckie substytucje graficzne i fonetyczne w najdawniejszych dyplomach i tekstach śląskich*. „Zeszyty Naukowe: Językoznawstwo”. Seria A. Wyd. 1, s. 3–38.
- Rospond S. (1968): *Miscelanea onomastica slavogermanica* III. „Onomastica slavogermanica” 4, s. 25–58.
- Rospond S. (1983): *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -jb*. Wrocław.
- Rzetelska-Feleszko E. (1974): *Rozwój samogłosek nosowych w dialektach Pomorza Zachodniego*. „Slavia Occidentalis” 31, s. 119–135.
- Schlifkowitz H. (1990): *Die alpendeutschen Personennamen*. Damböck.
- Schlimpert G. (1978): *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen Deutschlands*. Berlin.
- Schlimpert G., Fischer R. E. (1991): *Brandenburgisches Namenbuch: Die Ortsnamen des Kreises Jüterbog-Luckenwalde*. Weimar.
- Sulisz M. (1976): *Staropolska fonetyka w świetle materiału onomastycznego do XIV wieku*. Warszawa–Wrocław.
- Taszycki W. (1945): *A jednak Dąbrówka (nie Dobrawa)*. „Język Polski” 24, s. 86–88.
- Trautmann R. (1949): *Die Elb- und Ostseeslawischen Ortsnamen*. T. II. Berlin.
- Urbańczyk S. (1952): *Dwa zagadkowe imiona [Mieszko i Dąbrówka]*. „Slavia Antiqua” III, s. 6–72.
- Wenzel W. (1964): *Die Ortsnamen des Schweinitzer Landes*. Berlin.

Summary

The article presents the etymology of the proper name *Dobrawa*, *Dobrówka* as derived from an adjective which has undergone onymization with *-ava suffix from Old-Slavic *dobrŭ ‘good’. It is claimed that the name of the first Christian wife of Mieszko I, of the Přemyslids dynasty, was *Dobrawa, and not *Dąbrowa/*Dąbrówka, as some researchers claimed.